

DOI 10.31651/2524-2660-2020-1-218-223

ORCID 0000-0002-4567-9737

СМЕРЕЧАК Леся Іванівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

e-mail: smerechaklesya@gmail.com

УДК 364.4:[615.85:7.02](045)

АРТ-ТЕРАПІЯ В РОБОТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Акцентовано увагу на тому, що арт-терапія в роботі фахівця соціальної сфери дозволяє розвивати нові форми роботи з населенням у різних загальноосвітніх та інших навчальних закладах, спеціалізованих соціальних службах, а також за їх межами.

Наголошено на значущості підвищення професійної компетентності фахівця соціальної сфери.

Окреслено переваги використання арт-терапії в роботі фахівця соціальної сфери. Виокремлено основні аспекти використання арт-терапії в соціальній сфері.

Ключові слова: арт-терапія; творчість; соціальна робота; фахівець із соціальної роботи; професійна компетентність.

Постановка проблеми. Сучасна арт-терапія використовує багатий досвід соціокультурної спадщини з характерними для неї формами художньої експресії, пов'язаної з творчістю, спілкуванням та лікуванням. Вона також базується на досягненнях медицини, психіатрії, психотерапії, психології та власне арт-терапії попередніх етапів її історичного розвитку.

Арт-терапія є міждисциплінарним явищем, оскільки виникла на межі мистецтва і науки та увібрала медичні, педагогічні, культурологічні, соціологічні та психологічні аспекти [1, с. 209]. Разом з тим сучасній арт-терапії притаманна низка особливостей теорії та методології, інструментарію та форм роботи, що відрізняють її від інших видів лікувальної практики.

Роль арт-терапії все більше зростає, що пов'язано з удосконаленням системи соціальних послуг, у тому числі на засадах формування нової концепції соціального обслуговування населення України, зі зростанням усвідомлення важливої ролі соціокультурних чинників у розвитку та профілактиці психічних і соматичних захворювань, а також пов'язаних з ними психосоціальних проблем; підвищеною увагою суспільства до людей з особливими потребами.

Арт-терапія в роботі фахівця соціальної сфери підтримується розвитком нових напрямів філософії освіти та психології, що характеризуються значною увагою до соціальних, культурних, дискурсивних факторів соціальних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідності впровадження арт-терапії в дитячих лікарнях наголошують О. Вознесенська, Ю. Гундертайло, Ю. Латуненко, О. Небезанська, Л. Осадчук, О. Плетка, О. Скар, А. Яценя [2].

Особливості використання арт-терапії у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами розкривають І. Дмитрієва (корекція художнього сприймання розумово відсталих підлітків засобами образотворчого мистецтва); Л. Куненко (корекційна спрямованість музично-естетичної діяльності сліпих молодших школярів у позаурочний час); З. Ленів (корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії); І. Лисенкова (арт-терапія як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку) та ін.

Питання особливостей використання арт-терапії у роботі фахівців соціальної сфери знайшли своє відображення у працях вітчизняних (Ю. Бриндіков, І. Олійник, Л. Полторак, Ю. Руденко, О. Сорока,

А. Хіля та ін.) та зарубіжних науковців (Т. Попов, М. Duncan, L.D. Hinz, Н. Feen-Calligan та ін.).

Разом із тим, питанню загального огляду особливостей використання арт-терапії у роботі фахівця соціальної сфери приділено мало уваги.

Мета статті. Обґрунтувати можливості арт-терапії в роботі фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна арт-терапія тісно пов'язана з визнанням цінності людини як суб'єкта свого життя та активізацією її особистісних ресурсів. Турбота про людські ресурси невіддільна від процесу підвищення якості соціальної допомоги, в тому числі, шляхом упровадження ефективних методів соціальної профілактики психічних і соматичних захворювань, лікування та реабілітації. У той же час, збереження здоров'я та підвищення якості життя людей (а передовсім, людей з особливими потребами) визначається не лише завданням суб'єктів надання соціальної допомоги, а й особистою відповідальністю, бажанням і здатністю піклуватися про своє здоров'я і благополуччя, використовуючи внутрішні та зовнішні ресурси.

На сьогодні кардинально змінюється концепція соціальної допомоги. Вона все більше орієнтується не тільки на вирішення життєвих проблем людей, а й на підтримку їхнього внутрішнього потенціалу, формування життєстійкості, а в тому числі – більш активного використання різноманітних доступних зовнішніх ресурсів, пов'язаних зі спілкуванням, природою, культурою, творчою діяльністю. Саме ці ресурси використовує арт-терапія з метою відновлення і збереження здоров'я (у точу числі й соціального), гармонізації взаємин у соціальному середовищі.

Нині арт-терапія проникає в різні галузі соціальної роботи. З мікросередовища вона часто переміщується в більш широкий соціальний простір, пов'язаний зі стосунками між людьми.

Назвемо окремі соціальні групи, на які орієнтована сучасна арт-терапія: особи з порушеннями психічного та фізичного здоров'я; особи, які зазнали домашнього насильства; особи, які зазнали впливу травматичних подій; ветерани війни та учасники антитерористичної операції; люди поважного віку з характерними для них психосоціальними проблемами; мігранти та біженці; особи, що перебувають у складних життєвих обставинах; стигматизовані категорії населення (до прикладу, особи, що повернулися з місць позбавлення волі) та ін.

Арт-терапія знаходить своє практичне застосування у закладах та установах освіти (заклади дошкільної освіти, різні типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти; позашкільні навчальні заклади; ІРЦ та ін.); закладах соціального захисту; спеціалізованих соціальних службах; недержавних організаціях соціальної сфери та ін.

Так, А. Хіля доводить, що «арт-терапія володіє ефективним ресурсом ціннісного виховання дітей із функціональними обмеженнями, оскільки сприяє формуванню відчуття власної цінності, подоланню страху майбутньої життєвої самореалізації, що створює найкращі умови для формування ціннісного ставлення до власного життя через використання світоглядно-ціннісного потенціалу творів мистецтва» [3, с. 403]. Окрім іншого, арт-терапевтичні заняття з дітьми з обмеженими функціональними можливостями дозволять зменшити сенсорну депривацію особистості, покращити пам'ять, розвивати вербально-логічне мислення.

Дослідниця А. Полторак, розглядаючи можливості методів арт-терапії та їх роль у професійній діяльності соціальних працівників з різними категоріями клієнтів, доводить, що методи арт-терапії посідають важливе місце у професійній діяльності соціальних працівників і відіграють провідну роль у наданні якісної допомоги, яка зорієнтована на сучасні вимоги різним групам клієнтів. Погоджуємося, що використання методів арт-терапії дозволяє соціальним працівникам враховувати індивідуальні особливості особистості, життєві обставини, в яких вона перебуває та забезпечувати максимально ефективний процес впливу на особистість в процесі роботи з нею [4].

В. Костіков акцентує увагу на тому, що «арт-терапія може бути використана в системі загальної освіти й виступати в якості ефективного засобу допомоги невстигаючим та дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах» [5, с. 105]. О. Сорока пропонує використовувати арт-терапію у роботі з важковиховуваними молодшими школярами – вихованцями притулку для неповнолітніх [6, с. 180].

Сучасні дослідники називають такі переваги використання арт-терапії:

- не вимагає особливих здібностей до образотворчої діяльності;
- полегшує процес комунікації з іншими людьми;
- є хорошим засобом для налагодження взаємостосунків клієнта і фахівця;

- допомагає зрозуміти «витіснене» з свідомості у сферу підсвідомого та зрозуміти поведінку, соціальні ролі, стани клієнтів;

- опирається на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції і зцілення;

- є дієвим засобом самопізнання, самоаналізу та самовираження особистості;

- викликає у людей позитивні емоції, викликає бажання змінити себе, бути активним та відповідальним;

- допомагає у самовихованні та саморегуляції особистості, викликає сприятливий настрій, швидке настання емоційної адаптації, оптимізує функціональний стан організму, слугує чинником відновлення людини;

- створює умови для експериментування з кінестетичними й зоровими відчуттями, стимулює розвиток сенсомоторних умінь і в цілому правої півкулі головного мозку, що відповідає за інтуїцію й орієнтацію в просторі;

- ефективна при корекції різних відхилень і розладів особистості [7, с. 42; 8; 9].

Арт-терапія в роботі фахівця соціальної сфери дозволяє розвивати нові форми роботи з населенням у різних загальноосвітніх та інших навчальних закладах, спеціалізованих соціальних службах, а також за їх межами. Ці нові форми роботи можуть бути кваліфіковані як терапія або мистецтво.

Спільна участь у художньо-творчій діяльності сприяє створенню ситуації взаємного прийняття. Творча робота дозволяє спостерігати за перебігом емоцій, тілесних відчуттів, думок; ідентифікувати (розпізнавати, називати), аналізувати власні емоції, почуття; розуміти причини їх виникнення; розвивати художній смак; розширювати коло інформаційного простору; розвивати комунікативні якості, вчитися розуміти думки та смаки інших людей тощо. Окрім іншого, продукти арт-терапії здатні викликати почуття радості, захоплення, задоволення тощо.

Важливою умовою ефективного використання арт-терапевтичних технік у роботі фахівця соціальної сфери є його професійна компетентність. Вона дозволяє йому, з одного боку, бути переконаним у можливості позитивних змін, що стосуються емоційно-особистісної сфери людини та функціонування різних соціальних груп. З іншого боку – передбачає здатність до критичної оцінки існуючих форм соціальної практики, включаючи медицину, освіту, культуру тощо. Наголосимо, що підвищенню компетентності сприятимуть спеціальні курси підвищення кваліфікації, окремі

тематичні семінари, майстер-класи, лекторії з практичними елементами тощо [10, с. 440].

Професійна компетентність фахівця соціальної сфери в галузі арт-терапії тісно пов'язана з уявленням про те, що позитивні соціальні зміни реалізуються через творчість. При цьому позитивні зміни можуть бути пов'язані з прагненням індивіда до наслідування соціально прийнятних форм соціальної поведінки, змінити своє життя:

Різні форми та методи арт-терапії в соціальній роботі підпорядковані спільній меті – соціалізації та гармонізації особистості. У багатьох випадках, коли необхідним є повторне занурення особистості в умови соціального життя, основною метою арт-терапії є соціальна реабілітація. Таким чином, необхідним є виявлення задатків, здібностей, які згодом можуть бути змодельовані в здатності особистості, що й допоможе у виборі життєвих орієнтирів, правильному виборі професії тощо [11]. Сказане вище має слугувати основою для обґрунтування вибору та використання різних форм та методів арт-терапії.

До прикладу, Duncan M., досліджуючи особливості соціальної роботи з безпритульними, доводить що використання методів арт-терапії дозволяє зменшити симптоми тривоги, стрес, депресію; підвищити впевненість у собі [12, с. 9]. Marva J. Lagabee звертає увагу на можливість відновлення гідності, особистої відповідальності та доброчесності клієнта за допомогою використання методів арт-терапії [13, с. 107]. У дослідженні Hinz L.D. показано, що використання методів арт-терапії дозволяє зменшити депресію ув'язнених [14].

Акцентування на доцільності застосування арт-терапевтичних методів у роботі соціальних працівників із наркозалежними та їхніми сім'ями віднаходимо у дослідженні А. Полторака. Зокрема, ці методи ефективні для створення сприятливого середовища в період реабілітації. Використання методів арт-терапії дозволяє зняти напругу, яка скоує як самого наркозалежного, так і усіх членів його сім'ї, допомагає усвідомити негативні прояви наркотичної залежності та активізувати внутрішні ресурси для боротьби із своєю проблемою [4, с. 263].

Зауважимо, що різноманітність форм і методів арт-терапії уможливає їхню орієнтованість на врахування потреб кожного клієнта. Під час занять клієнти мають можливість набуття необхідних компетентностей, вироблення ставлення до інформації та її творчої адаптації до поставлених завдань, можливостей здійснювати власний життєвий вибір. Отже, використання арт-терапії в роботі фахівця соціальної сфери

логічно пов'язана з формуванням соціального досвіду.

Окреслимо основні аспекти використання арт-терапії в соціальній сфері:

1. Арт-терапевтичні техніки орієнтовані на попередження та вирішення проблем психосоціального характеру, пов'язаних з особистими, соціальними стосунками тощо.

2. Підвищення ефективності діяльності особистості (у тому числі й професійної) і стосунків з іншими на основі потенціалу творчої активності.

3. Використання мистецтва як унікального засобу соціалізації особистості та каталізатора позитивних соціальних змін.

4. Попередження або зменшення негативних психосоціальних наслідків психічних і соматичних захворювань – стигматизації, маргіналізації, а також психогенних реакцій і станів дезадаптації.

5. Соціальна реабілітація осіб з груп ризику.

6. Особистісне та професійне зростання.

Висновки. Вивчення сучасного стану особливостей використання арт-терапії у соціальній роботі дозволяє бачити певне взаємодоповнення художньо-освітнього та психодинамічного напрямків. Кожен аспект характеризується своїми формами та методами роботи.

Арт-терапія виступає комплексним видом лікувально-реабілітаційного впливу, що включає не тільки заняття художньою творчістю, а й міжособистісну взаємодію, обговорення продуктів творчості осіб з особливими потребами в контексті їхніх проблем і системи взаємин, а також застосування різних терапевтичних прийомів, реалізованих на основі особистісного підходу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці критеріїв, рівнів та показників готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до використання арт-терапії в роботі з різними категоріями клієнтів.

Список бібліографічних посилань

1. Олійник І.В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2018. Вип. 61. С. 208 – 213.
2. Вознесенська О.А., Гундертайло Ю.Д., Латуненко Ю.Є., Немежанська О.А., Осадчук Л.А., Плетка О.Т., Скнар О.М., Яценя А.А. Концепція впровадження арт-терапії в дитячих лікарнях [За заг. ред. О.Л. Вознесенської, О.М. Скнар] Київ: Міленіум, 2007. 80 с.
3. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С. 394 – 405.
4. Полторака А. Роль методів арт-терапії у професійній діяльності соціальних працівників. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Вип. 11. С. 261–265.

5. Костіков В.О. Переваги арт-терапії як засобу адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчально-виховного процесу. *Молодий вчений*. 2015. № 5(20). Ч. 3. С. 104–107.
6. Сорока О.В. Арт-терапія як засіб корекції важковиховуваності молодших школярів – вихованців притулку для неповнолітніх. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2011. № 4. С. 178–183.
7. Бриндіков Ю.А. Арт-терапія: суть, можливості роботи з військовослужбовцями учасниками бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2 (41). С. 42–45.
8. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять. СПб.: Речь, 2003. 256 с.
9. Руденко Ю.Ю. Арт-терапія в соціальній роботі. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Соціальна робота XXI століття в Україні: теорія та практика»*, [ЦДПУ ім. В. Винниченка]. 2018. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/konferentsii-2018-2019>.
10. Подкоритова Л.О. Особливості впливу арт-терапії на розвиток рефлексії фахівців соціономічної сфери. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України*. 2016. Вип. 34. Кам'янець-Подільський: Аксиома. С. 431–445.
11. Попов Т. Применение арт-терапии в социальной сфере. *Вестник Восточно-Сибирской открытой академии*. 2013. № 7. URL: <http://vsoa.esrae.ru/pdf/2013/7/722.pdf>
12. Duncan M. Taking Art Therapy Outside of the Studio: Bringing Creativity and Care to Women Within a Boston Homeless Shelter. URL: https://digitalcommons.lesley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1102&context=expressive_theses
13. Larrabee, M.J. (1982) Working with reluctant clients through affirmation techniques. *Personnel & Guidance Journal*, 61(2). 105–110.
14. Hinz L.D. Media Considerations in Art Therapy: Directions for Future Research. *The Wiley Handbook of Art Therapy, First Edition. Edited by David E. Gussak and Marcia L. Rosal*. John Wiley & Sons, Ltd. Published, 2016. 135–145.
15. Oliyynyk, I.V. (2018). Art therapy as one of the innovative psychological and pedagogical technologies in the professional of social workers activities. *Scientific notes of the M.P. Dragomanov NPU*. 61. P. 208–213. (in Ukr.).
16. Voznesenskaya, O.L., Gundertaylo, Yu.D., Latunenko, Yu.E., Nemezanskaya, O.A., Osadchuk, L.A., Gossip, O.T., Sknar, O.M., Yatsenia, A.A. (2007). Concept of introduction of art therapy in children's hospitals. Kyiv: Millennium. 80 p. (in Ukr.).
17. Khilya, A. (2016). Art Therapy as an object of scientific research in the works of foreign and native scientists. *Pedagogical Sciences: theory, history, innovative technologies*. 5(59): 394–405. (in Ukr.).
18. Poltorak, L. (2013). Role of methods of art therapy in professional activity of social workers. *Origins of pedagogical skill*, 11: 261–265. (in Ukr.).
19. Kostikov, V.O. (2015). The advantages of art-therapy as a means of adaptation of primary schools children in conditions of the educational process. *Young Scientist*, 5(20), 3: 104–107. (in Ukr.).
20. Soroka, O.V. (2011). Art-therapy as means of correction of difficultness of junior schoolchildren – pupils of shelter for minor. *Scientific Notes. Series: Pedagogy*, 4: 178–183. (in Ukr.).
21. Bryndikov, Y. (2017). Art therapy: the core, possibilities of work with the servicemen the combatants. *Scientific notes of the Uzhgorod University. Series: «Pedagogy. Social work»*, 2(41): 42–45. (in Ukr.).
22. Lebedeva, L.D. (2003). The practice of art therapy: approaches, diagnostics, system of classes. St. Petersburg: Speech, 256 p. (in Rus.).
23. Rudenko, Y. (2018). Art therapy in social work. *Collection of research papers of All-Ukrainian scientific and practical Internet conferences «Social work XXI century in Ukraine: theory and practice»* [Central Ukrainian State Pedagogical University the name of Vladimir Vynnychenko]. Retrived 20/01/2020, from <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/konferentsii-2018-2019>. (in Ukr.).
24. Podkorytova, L.O. (2016). The peculiarities of the art-therapy influence on the development of socionomic sphere specialists' reflection. *Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University*. Kamianets-Podilskyi: Axioma, 34: 431–445. (in Ukr.).
25. Popov, T. The use of art therapy in the social sphere. *Collection of research papers of the East Siberian Open Academy*. Retrived 21/01/2020, from <http://vsoa.esrae.ru/pdf/2013/7/722.pdf> (in Rus.).
26. Duncan, M. Taking Art Therapy Outside of the Studio: Bringing Creativity and Care to Women Within a Boston Homeless Shelter. Retrived 21/01/2020, from https://digitalcommons.lesley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1102&context=expressive_theses (in Eng.).
27. Larrabee, M.J. (1982) Working with reluctant clients through affirmation techniques. *Personnel & Guidance Journal*, 61(2): 105–110. (in Eng.).
28. Hinz, L.D. (2016). Media Considerations in Art Therapy: Directions for Future Research. *The Wiley Handbook of Art Therapy, First Edition. Edited by David E. Gussak and Marcia L. Rosal*. John Wiley & Sons, Ltd. Published. 135–145. (in Eng.).

References

SMERECHAK Lesya,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of Social Pedagogy and Correctional Education Department,
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

ART THERAPY IN THE WORK OF SOCIAL SPECIALISTS

Summary. Introduction. The role of art therapy is growing, that is connected with the improvement of the social services system based on the formation of a new concept of social services for the population, with the growing understanding of the important role of sociocultural factors in the development and prevention of mental and somatic diseases, as well as related psychosocial problems.

The purpose. To prove the possibilities of art therapy at the work of social specialists.

The methods. The method of theoretical analysis and syntheses has been used (for analytical study and substantiation of theoretical and methodological principles of problem research); method of categorization (to outline the

subject plane of scientific analysis of the term «art therapy»).

Results. It has been proved that the variety of forms and methods of art therapy makes it possible for them to be oriented towards the needs of each client. At classes clients have the opportunity to acquire the necessary competencies, to develop their own attitude to information and its creative adaptation to the tasks set, the opportunities to make their own life choices. Therefore, the use of art therapy in the work of a social specialist is logically linked to the formation of social experience.

Originality. The main aspects of the use of art therapy in the social sphere have been outlined: 1) prevention and solution of psychosocial problems; 2) increase of the

effectiveness of personal activity and relationships with others based on the potential of creative activity; 3) usage of art as a unique means of socializing the individual and a catalyst for positive social change; 4) prevention or reduction of negative psychosocial consequences of mental and somatic diseases; 5) social rehabilitation of persons belonging to risk groups; 6) personal and professional growth.

Conclusions. Art therapy is a complex type of therapeutic and rehabilitation influence, which includes not

only artistic creativity, but also interpersonal interaction, discussion of products of creativity of people with special needs in the context of their problems and system of relationships.

Keywords: *art therapy; creative activity; social work; social work specialist; professional competence.*

*Одержано редакцією 22.01.2020
Прийнято до публікації 11.02.2020*